

NAGY IGNÁCZ »TISZTÚJÍTÁS«-ÁNAK HATÁSA A POLITIKUSOKRA.

Nagy Ignác »Tisztújítás«-ának hatása az első nagy szin-padi sikert jelenti Nemzeti Színházunk történetében. Sőt elmond-hatjuk: magyar eredeti darabnak sem előbb, sem később a Nemzeti Színház deszkáin ilyen közvetlen sikere nem volt. Egy hónap alatt (helyesebben 1843. augusztus 5-étől 31-éig, tehát csak 27 napon belül) 12-szer adták (ú. m. 5., 6., 8., 10., 16., 18., 21., 23., 25., 27., 28., 29-én), holott közben (12-én) egy új bohózat is színre került első ízben: A köcsmei sárkány. Hatásának egyik titka abban az élénk politikai érdeklődésben keresendő, melylyel a nem-zet az 1843. május 14-én megnyílt országgyűlés tárgyalásainak egész menetét kísérte. A levegő tele volt reformeszmékkel, melyek részben örökségképpen mint elintézetlen ügyek kerültek az előbbi országgyűlésekről a mostani elé, vagy pedig az egészen szokatlan lendületnek indult publicistika és a megyék élénkké vált gyűlései révén kerültek napirendre a nemesi nemzet színe előtt. E moz-galomnak természetesen legnépszerűbb demokrata eszméje a nem nemesek birtok- és hivatalképességének ügye volt, mely mellett a többi háttérbe szorult. A kiváltságos osztály ferdeségeinek bár egy téren való föltárása azt a demokrata eszmét szolgálta, mely az egyforma jogokban s egyforma kötelességek teljesítésében látta a nemzeti erőt gyökerezni. Midőn Nagy Ignác Schnaps Mózesben egy emberi jogokat nyert néposztálynak típusát rajzolta meg, a szabad cselekvés gondolata tudatának ethikai jelentőségét állította élénk. Nála a szabadság és kiváltság egymással szembe-állítva azt eredményezik, hogy míg a szabadság gondolata önma-gunk fékezésére vezet, a kiváltság tág teret nyit a visszaélésnek. A szabad ember nemcsak jogait ismeri és gyakorolja, de köteles-ségeit is, a kiváltságos osztálybeli még a maga parasztgőgjében is jogokat gyakorol a kötelességek teljesítésének ethikailag kény-szerítő gondolata nélkül.

Egy Lipcsében 1844-ben megjelent röpirat¹ abban a sorozat-

¹ Camera obscura. Lipcsében 1844. Bizományban Köhler Károly Ferencz-nél. 8-r. 139. lap.

ban, mely 121—139 lapjain, A magyar journalistica psychológiáját adja, így jellemzi *Nagy Ignác*ot: »Egykor a »Jelenkor« feuilletonistája, most a »Buda-Pesti-Hiradó« harangozója és favágója, de favágása után, csak a »forgácsok« láthatók . . . « »Nagy I. elsőben a »marseillaise«-zel tünt szemébe az embereknek, utóbb »Torzképei« és »Tisztújítása« által lett az irodalom arslánjává; így történt, hogy az arslánsági grádicson egész a harangozói szerepig vitte — az arslánoknál. Most már kezében a kötele s húzza is ám derekasan, kivált mikor a »Torzképek« meg a »Magyar titkok« részére kell magasztaló hírt harangozni«. »Most nagy hírben van, azért mi csak kíméletesen szólunk a harangozó úr felől: mert attól kell tartanunk, hogy . . . még rá is harangoz harmoniátlan kolompjával«. Hogy egy demokrata íróról másképp nem is tudott írni a Camera obscura szerzője, bárki meggyőződhetik arról ha elolvassa e műve ily feliratú cikkét: Magyar demokraták (20—26. lap).

Ugyanígy önzéssel vádolja egy másik röpirat is Nagy Ignácot.¹ »Egyébiránt N. I. ur a legjobb ember a világon, ki sohasem nézi, mit ír, hanem, hogy *mennyit* kap érte.« »Tisztújítás«-a utat nyitott neki a nemzeti színház drámabíráló küldöttségébe, s az ingyenpáholyba, melyből — háttal a szinpad felé — bírálja a színészek játékát. Mint drámabíráróló egy pár fiatal drámaíró sok galádságot tudna mondani.« »Mióta censor in spe . . . Herschel telescopján át sem lehetne benne az őszinteség csillámparányait az irigy epéskedés foltjai között fölfedezni« . . .

Még tanulságosabb támadásainál fogva egy kis röpirat, mely ma már a ritkaságok közé tartozik, de írójának éppen egyéniségénél fogva hívja magára a figyelmet.² Gerando Ágost, e röpirat szerzője, már 1844-ben és 1845-ben francia nyelven megírt s hazánkat és Erdélyt ismertető munkáiban nemzetünk igaz barátjának mutatta magát. E kis röpiratában úgy mutatkozik be, mint valami conservatív nemes ember, ki minden a nemesi jogot és tekintélyt sértő támadást kötelességének ismer visszautasítani.

A főváros magyarosodásáról beszélvén, a külsőségekben nyilvánuló magyarosodást gúnyolja ki, pl. hogy a kávéházban védelyleti fagylaltot árulnak, mely nemzeti színű! Sajnos, oly

¹ Magyarkák 1845-ből. Lipszén (!) Teubner B. G. betüivel 1845. 8-r. 236 lap. L. a 184—5. lapot.

² Pest. Egy tiszaháti magyar őszinte megjegyzései a hazafiság, utánzásí kór és nevelés felett. 1846 Lipszén (!) Volckmár F. Pesten Geibel Károly. 8-r. 24. E munka írója Gerando Ágost, de Szinnyei J. (Magyar írók I. k. 140—1-ik hasáb) nem említi meg ezen, sem egy másik alább említendő művét. De Gerando Á. ily cz. művében »Politikai Közzszellem Magyarországon« I. rész. Pest, 1848, a 345-ik lapot követő számozatlan lapon ez áll: Gerando Ágost többi munkái. Magyar munkák: Néhány észrevétel B. Wesselényinek Szózatára . . . Lipszében, 1843. — Pest, egy tiszaháti magyar őszinte megjegyzései . . . Lipszén és Pesten 1846. Francia munkák: 1. Essai historique, 2. La Transylvanie. — A szerzőség kérdését ez idézett sorok a leghatározottabban tisztázzák.

rossz, hogy hirtelenében gúnynak vélte, »de e védegyelet ellenségei — írja — »alig tettek ennél valami elméssébbet a nemzeti intézet ellen.« Végre is el kellett hinni, hogy a nemzeti színű rossz fagyalt a magyar hazafiság ezredik bizonyosságainak egyike.

Attér aztán a Nemzeti Színházra. Helyesnek tartja, hogy vele a magyar nyelv felsőbbségét akarták biztosítani. E szándék jó s Füredinek tiszamelléki nótáit senki se hallgathatja, főleg ha igaz magyar, megilletődés nélkül. Eszébe jut az embernek az Alföld délibábjával, méneseivel, s érezzük a magyar nap égető sugarát. Mint színházjáró gyakorta hallott kielégítő darabot. »*De olyan is van, mely a magyar jellemet rágalmazza.* Lehet-e nemzeti színháznak szüleménye — kérdi — mi vele ellenséges irányú?» A Tisztújítás jut eszébe, »melly a közönség előtt leginkább sikerült.« Szerinte, ha van joga annak, a kinek a darab tetszik, azt megtapsolni, »van jogunk e darabot megbírálni«.

Ha egy idegen járna itt, — írja — a ki országunkat nem ismeri, ezt a darabot látván, megutálná azt a nemzetet, mint a melynek kebelében ilyen dolgok történhetnek. Oly embereket állítanak e darabban élénk, kiknek joguk van bírójukat, igazgatójukat megválasztani. »Felséges jog! — kiált fel — és mikép élnek vele? aljas részegségben. Annak árulják magukat, ki legtöbb pénzt igér. Egy síncs köztük, ki tántorogva ne járna; egy szó sem hallatik ezen néptömegeből, mely becsületre vagy csak józan észre is mutatna. Mindössze, kivétel nélkül, oktalanul vagy hígeszüleg beszélnek, és az utolsónak, ki ezen szép jelenésben elhagyja a szinpadot, kis kulacs csüng vállán, melyben a két alispánságra törekedőknek vagyon boruk. Éljen Farkasfalvi! és Farkasfalvinak iszsza borát; éljen Heves! és Hevesnek iszsza borát! — ennek látására kaczag a közönség — pedig nincs min kaczagjunk! Ha ezen rajz igaz: meg kell vetni országunkat, melyben illyes történik; ha nem igaz: nem a nemzeti színházba való.«

Ó a valóságnak ilyen rajzát hamisnak találja. Nem tagadja, hogy a hol néhány száz személy él valamely joggal, ott úgyszólván lehetetlenség, hogy a tömeg rendetlenséget ne okozzon és lehetetlen, hogy a megvesztegető egyikhez másikhoz hozzá ne férjen. Szerinte innen van, hogy »a gyűlésekben is kedvetlen dolgok adják elő magokat.« De viszont vannak oly tisztújításaink s szerencsénkre nem is oly kis számmal, »mellyekben ezen néptömeg olly méltósággal viseli magát, millyet míveletlen embertől alig lehet követelni.« A májusi pesti tisztújítást hozza föl például, mely éppen szép rendjével tűnt ki. Idegenek is voltak jelen, kik csodálkoztak a parasztgunyába öltözöttek csöndes magaviseletén s azt mondták: »A mi országunkban illyen rendű emberek nem viselhetnék magokat jobban.« Gerando mondja, hogy hosszú pályáján más tisztújításokat is látott, de bevallja, hogy azok közjellege nem gerjesztett benne se megvetést, se utálatot. »Ez onnan ered, — szerinte — mivel a magyar nemzetben, az utolsó parasztban úgy;

mint a magasabb rendűben magabecsülés vagyon, valamint minden keleti nemzetben. A magabecsülés, mellett a magyar nemzet másik jellemvonása a becsületérzés. Sokszor mondja, »becsületes magyar vagyok.« A kiválólag idealista nemzeteknek kiváltsága, hogy egy-egy szó nagy hatással van rá. Midőn az éhező és panaszkodó francia katonáknak Napoleon azt mondta: »Francziák vagytok és panaszkodtok?« azok nyugodtan folytatták tovább utjokat. Így a magyart a becsület emlegetésével inkább lehet cselekvésre serkenteni, mint fenyegetéssel. Tiszteljük tehát ezt az érzést, »mely minket fennebb álló nemzetté teszen«. Spanyol- és Franciaországon kívül nem találni közrendű embert, a ki ily büszke volna becsületére. Ezután áttérve a Nagy Ignác darabjára, így szól: »Fájdalommal hallottam tehát a nevezett darabban, hogy azon ittas emberek szinte mind becsületes nemeseknek nevezik magokat; ezen gúnymondással itt oly szót kisebbítnek, mely vajmi felségesen hangzik a földművelő szájában. Ha találatnak is a magyar nemzetben olyanok, kikre nem illik e szó: vannak bizonyára olyanok is, kik érdemesek reá. Már pedig e szini jelenet látására egyáltalában utálatot érez az ember. Mind, de mind összesen gyűlöltre méltók. Egy személy sem találatik, ki fenntartaná a nemzeti jellemet. Érténem ezen gunyiratot (!), ha célja erkölcstanítás volna. Castigat ridendo mores, mondja a költő. De ezen darab csak a falusi nemesre czéloz, ki nem megy színházba. Ezen színjáték tehát csak mulattatás kedvéért van írva, furcsa jelenetek által kaczagásra indítván a nézőt: nincs ebben erkölcstanítás; ha a színháznak fontosságot akarunk adni, mint az eszmék és az erkölcsök módosítójának úgy kell tenni, mint Molière, ki ez értelemben legnagyobb szinköltő volt: azokhoz kell szólani, kik hallgatják, nem azokhoz, kik nem hallgatják. A visszaéléseket bátran kell fölfedezni: ezen esetben például nem a kis nemeseket kellett volna sujtani, kik kevésbbé kifejtett emberek és a megvesztegetés első áldozatai, hanem a megvesztegetőket, kik felvilágosodott emberek, és tudják mit tesznek. Ezen megvesztegetőktől kezdve, a főrendi nemesség, ki odahagyja hazáját, nemzetét kebléből kiszakítandó, — a magyar író, ha annyi bátorsága volna, elég tárgyat találhatna.«

Gerando mint látjuk, egészen hibásan ítéli meg a Tisztújítást, midőn azt gunyiratnak mondja és egész hibás fogalma van egy szindarabról, midőn azt hiszi, hogy annak czélja erkölcstanítás. Midőn Nagy Ignác a tisztújítás kinövéseit egy ilyen tipikusan jellegzetes epizódban tárja elénk, nem a kisnemest rója meg általában, hanem csak azt a fajtáját, mely ethikailag éretlen, itt-ott erkölcstelen megromlott (vagy megrontott) arra nézve, hogy ily fontos jogokat az ügyhöz méltóan gyakorolhasson. A jogokkal nem bíró demokrata adja kezébe e ríktó színeket, mintegy szemrehányásképpen azért, hogy tanultsága dacára sincsenek jogai, míg a jogokkal bíró, ha tanulatlan is, mégis őseinek érdemei alapján

Ami a
gunyirat
elég világos
szó

Y. H. dem
a szindarab
jogainak
nem bíró
demokrata
adja kezébe
a ríktó színeket
mintegy szemre-
hányásképpen
azért, hogy
tanultsága
dacára
sincsenek
jogai, míg
a jogokkal
bíró, ha
tanulatlan
is, mégis
őseinek
érdemei
alapján

fontos szereplője közéletünknek. Nem a nemesi osztály szándékosan gyűlöletes rajza e jelenet, hanem harcz a nemesi kiváltság ellen, midőn az oly emberek kezében van, kik teljesen éretlenek szerepük fontosságának megértésére. Az a ténye, hogy nem a megvesztegetőket, hanem a megvesztegetetteket mutatja be, a legjobban bizonyítja, hogy Nagy Ignác nem akart erkölcsi czélzatú érzékenydrámát írni, hanem éppen arra törekedett, hogy nevetető módon segítsen az erkölcsök megjavításán. Ha a megvesztegetőről nehéz volna, Gerando tanácsa daczára jó vígjátékot írni, az is bizonyos, hogy a hazafiatlan főrend mulatságos alakja lehetne egy vígjáték-
nak, — de ebből nem következik, hogy a korrumpált bocskoros nemes torzképe a színpadra ne kerülhessen, a nélkül, hogy ebben az egész köznemesi osztály magára nézve sértést találjon, vagy éppen a magyar ember becsületesítésén ejtessék kiköszörülhetetlen csorba. Gerando abban is téved, midőn azt hiszi, hogy csak a megvesztegetőket kell guny tárgyává tenni, mert ezek a kis nemesek »*kevésbbé kifejlett* emberek és a megvesztegetés *áldozatai*.« Elfeleli, hogy a megvesztegető egy cseppet sem romlottabb mint a megvesztegetett. Ez utóbbi bűnét enyhítheti a »*kifejletlenség*«, de bűne marad az azért mégis s maga ellen kihívja a fölháborodást és megfenyítést. Nagy Ignác nem áll se a törvénybíró. se az erkölcsbíró piedestáljára, hogy onnan erkölcsi leczkét tartson igazaknak, hamisaknak; nem ír iránydrámát, mint két évvel később b. Eötvös József A falu jegyzőjében irányregényt a megyeiség kinövéséi ellen. Ő csak egy epizódban mutat rá megyei életünk egyik sajnos kinövésére. Hogy ezt a demokrata ironiájával fűszerezi, a helyett, hogy az erkölcsbíró kérlelhetlenségével sujtana, éppen ez mutatja, hogy szándékosan nem akar iránydrámát írni, hanem hatásos vígjátékot, mely egyik epizódjában rámutasson nemzeti életünk egyik olyan kinövésére, melynek háttere távolról sem olyan mulattató, mint az előttünk lefolyó korteskomédia. Hogy így fogták föl később is a Tisztújítást, erősen támogatja az a nem éppen kedvező jellemkép¹ Nagy Ignácra, mely mindemellett így szól e drámájáról: »Mint színműíró Tisztújításával ternot csinált; *ebben oly drámai divatcikket nyujtván, melynek nemzetünk életkép-csarnokában található eredetije nálunk még fájdalom! sokáig divat marad.*« A valóság igaz rajzát adta tehát Nagy Ignác; pedig ha hamisítványt láttak volna benne, 4 évvel színpadi közvetlen sikere után, bizonyára nem mulasztották volna szemére hányni, mint Gerando egy évvel előbb, 1846-ban.

Gerando csakis iránydrámát látván benne, ezt kérdi; »De mi czélból van írva a nevezett darab? miért fertőzötte a nemzeti jellemet (!) illy undok jelenetekkel, mik által nemcsak az ábrázolt nemzet (!) aljasíttatik (!), de az intézet is,² a mellyről szó van. Mert nem

¹ Irodalmi A. B. C. Severustól, Honderű 1847. II. 272 lap.

² A megyeiséget érti.

lehet becsülni oly intézményeket, mellyekkel így élnek. Meggyűléseink, mit minden józaneszű ember megért, nemzetiségünk bástyái. Nemzeti bástyánkat vethetné meg tehát oly idegen ki ezen darabot látná.« Nem örül annak, hogy e darabot németre is lefordították, mert ez a bécsieknek nagy örömet fog okozni, mint »kik Magyarországgal mindig a gyűlölség vagdalódzásait érzetik.« Jóízűen kaczagtak is rajta Bécsben s valószínű, hogy ez a darab, »mellyet ellenséges színpad termékének tartanál«, (!) Németország színpadjain is meg fog fordulni. Ne panaszkodjunk ezután Európának irántunk való hidegségéről, »ha magunk így festjük minmagunkat. (!) Az egész világ élethűnek vélelme e darabot, megtudván, hogy magyar eredetiből vagy fordítva, az első magyar színházban adatott, 15 (!) magyar újság által dicsértetett, az akadémiától 100 arannyal jutalmaztatott, és ötvennél is többször hagyatott helyben¹ egy magyar fővárosi közönség kaczagása által.« . . . De minha attól félne Gerando, hogy e kifakadásaival túl lőtt volna a célon, jegyzetben ez idézett sorok után külön megemlíti: »Ne vélje az olvasó, hogy kelletén túl terjeszkedem, midőn illy sokat beszélek fontosság nélküli (!) dologról. Most fejlődő nemzetnél, a milyen mi vagyunk, minden dolog nagyobb fontosságú mint másoknál. Más országban p. o. a színház alkotása csak mulattatásbeli szükségnek felel meg. Nálunk nyomósabb tény; nyelv és nemzetiség alapul rajta. Tehát az is érdekes, mi történik benne!« . . .

Mindenesetre becsületére válik Gerandonak, hogy a magyar színpad erkölcsi jelentőségét tekintve Kölcsey ismert álláspontjára emelkedik.² De nem kellett volna elfelednie azt se, hogy ugyanez a Kölcsey volt, a ki azt írta a magyar táblabíró azon ellenvetésére, hogy a játékszintől egyebet se várhatunk erkölcsünk romlásánál: »Mi féltjük-e tehát a játékszintől erkölcsünket? vagy inkább attól rettegünk, hogy az, a mult és jelenvaló képeit előnkbe hozván, lelkiismereteinket felébreszti? De mennél későbbben ébred fel, annál több oka lesz kebleinket öszvemardosni« . . .

Gerando 20 évvel e remek beszéd után megmaradt Kölcsey elfogult táblabírójának a nézetén. Nagy Ignácban megvolt az a bátorság, hogy a »jelenvalónak« egyik rút képét élénk tárva, közreműködjék lelkiismeretünk felébresztésének lelkes munkájában. Így ítélte meg a Tisztújítást Bajza is, midőn kritikájában azt írta, hogy Nagy Ignác e darabjával egy újkorszak kezdődött Nemzeti Színházunk történetében.³ De tán része volt e szindarabnak abban

¹ Sajnos, 1849-ig se adták többször mint összesen — 39-szer!

² L. Magyar Játékszin cz. szónoki művét.

³ A Tisztújítás közvetlen hatásának jellemzésére álljon itt néhány adat, mely nem fordul elő Szinnyei Ferencnek nagy szorgalommal készült ily cz. tanulmányában: Nagy Ignác, Budapest, 1902. (Különlenyomat az »Irodalomtörténeti Közlemények« 1902. évfolyamából.) »Nagy Ignác úr Tisztújítása — írja a Honderűben a Pesti Salon heti szemléje — egy a legjobb nemzeti

is, hogy az 1847/8-iki XVII-ik t.-cz. kimondotta: »A megyékben a legközelebbi országgyűlésen teendő intézkedésig tisztújító székek tartatni nem fognak.« . . .

darabok közül, mik szinpadunkra kerültek. *Képei iökételeson elcithűek és nemcsak nevetelők, hanem igen-igen tanulságosak is.* Fölszólítjuk szívesen a közeledő vásárra érkező idegeneket és vidékieket, hogy el ne mulassák (!) a valóban mulattató darabot megszemlélni. (Honderű, 1843. II. évf. 183. lap.) Később (I. 250—51. lap.) mint »nevezetes és a magyar színvilágban eddig hallatlan tény« említi, hogy néhány nappal előbb Nógrádból mintegy 13 tagból álló társaság rándult le Pestre, csupán azért, hogy a Tisztújítást megláthassa . . . A darab első kiadása 800 példányban elfogyván, október havában a 2-ik kiadását rendezték sajtó alá, »hogy a folyvást érkező számos megrendelések kielégíthetessenek« — írja a Honderű 1843. okt. 28-iki számában. (II. 540—1.) — A jánosházai, vámos-családi és szombathelyi tűzkárosultak javára Vas megyében »egy összealakult női társaság« adta elő a Tisztújítást. (U. o. II. 743. l.) Nagybányán, Pécsent szintén műkedvelők adják elő a miskolczi tűzkárosultak javára (I. u. o. 741. és 742). — A kolozsvári előadás 1843. január 12-én (a darab 1843. január 6-án adatván először, itt előbb került színre mint Pesten) oly telt ház előtt történt, »millyet — írja levelező — itt az ember sohasem lát.« (Honderű, 1843. I. 143—4. lap.) Megemlítiük korjellemző adatként, hogy 1844. február havában »egy pesti előkelő izraelita házánál csupa izraelita műkedvelők által adatott és mint mondják, igen jól, N. I. úr Tisztújítása«. (L. Honderű, 1844. I. 289. l.) Nagyon valószínűleg ez volt az első magyar-nyelvű műkedvelő előadás, melynek szereplői izraeliták voltak. Schnäps Mózes rokonszenvesen rajzolt alakjának nagy része lehetett ez előadás létrejövetelében.

BAYER JÓZSEF.